

БІОГРАФІСТИКА

Марія МИГАЛЕВИЧ

*аспірантка кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

ЕЛЕОНОРА МАРІЯ ЖОЗЕФА АВСТРІЙСЬКА – «ДОБРА ДРУЖИНА СЛАБКОГО КОРОЛЯ»

Восьмеро представниць династії Габсбургів мали титул королеви Польщі та Великої княгині Литовської. Серед підданих вони не користувалися великою популярністю, а їх оточення характеризувалося ввічливою байдужістю, прикритою виконанням придворного церемоніалу. Варто відзначити Елеонору Марію Жозефу, дружину Михайла Корибута Вишневецького, яка, прибувши до Річі Посполитої у віці сімнадцяти років, за три роки на троні зуміла завоювати любов народу та отримати повагу ворогів. Королева була значущою опорою своєму чоловікові, слабкому та невпевненому сину видатного Яреми Вишневецького, якому не вистачало сили волі та послідовності для безпроблемного правління.

Австрійська архикнязівна Елеонора Марія Жозефа народилася 21 травня 1653 р. [1, с. 160] в родині Фердинанда III, імператора Священної Римської імперії та його третьої дружини Елеонори Гонзага. Вона отримала хорошу освіту з акцентом на вивчення мов [5, с. 293] та суворе релігійне виховання в душі католицизму. У 17 років її описували як вродливу блондинку (рідкісна удача для представниці династії Габсбургів, чия спотворена близькоспорідненими шлюбами зовнішність вже на той час була предметом пліток і карикатур) з бездоганними манерами.

Її батько помер у 1657 р., імператором став брат – Леопольд I. При його дворі знайшов прихисток принц-вигнанець: Карл, спадкоємець герцогства Лотарингія, на той момент окупованого французами. Через близькість за віком Карл та Леопольд потоваришували, Карл вже у молоді літа проявляв талант полководця, і за це імператор дуже його цінував. Напевно, саме Леопольд познайомив Елеонору Марію з Карлом. Молоді люди закохалися, але їх шлюб був неможливий, бо спадкоємець неіснуючого герцогства – нерівна партія для сестри імператора [5, с. 293]. Леопольд I прихильно ставився до них, тому вирішив зробити Карла королем Речі Посполитої, висунувши його кандидатуру на елекційний сейм 1669 р.

Елекція 1669 р. характеризувалася запеклою боротьбою ставлеників австрійської та французької партій: Карла Лотаринзького та Людовіка II Конде [3, с. 191]. Ослаблена після Національно-визвольної війни українського народу та шведського «потопу» Річ Посполита не могла собі дозволити ворогувати з якоюсь із цих могутніх держав. Тому виникла ідея посадити на трон не іноземного принца, а свого земляка, «П'яста».

Ним став Михайло Корибут Вишневецький збіднілий нащадок колись могутнього роду. Його обрали завдяки гучному імені батька, Єремії Вишневецького [2, с. 394], та особистій слабкості, яка б не дозволила новому королю зменшувати шляхетські «золоті вольності». Ще однією перевагою на елекції була відсутність дружини, що дозволяло в майбутньому здійснювати геополітичні інтриги.

Михайло став першим королем Речі Посполитої, який походив не з монаршої династії. Він був хворобливим, розманіженим, не проявляв талантів, окрім знання п'яти мов, однак, за влучним зауваженням польського історика Владислава Конопчинського, жодною із них не міг сказати нічого до ладу [3, с. 191–192]. Рано почав лисіти, тому носив пишну чорну перуку, яка

комічно виділялася на тлі його двору, адже шляхтичі за сарматською модою того часу західноєвропейських перук не носили. Багатство родини Вишневецьких залишилося в минулому, адже маєтки на Лівобережжі були втрачені, а на Волині – поруйновані та в боргах. Михайло не мав можливості шляхом підкупу створити свою клієнтелу. Він швидко розчарував підданих (через кілька місяців після обрання виникла змова з метою його отруєння) і зрозумів, що не має засобів для здійснення влади, а лише символічну корону, яку можна відібрати. Тому молодий король почав гарячково шукати способи зміцнення свого хиткого становища.

Він попросив руку та серце Елеонори Марії. Леопольд I відразу погодився, адже корона важила для нього набагато більше, ніж почуття сестри [5, с. 293]. Цей шлюб викликав різкий спротив французької партії на чолі з примасом Миколаєм Пражмовським та коронним гетьманом Яном Собеським, адже вони відмовилися від свого кандидата заради компромісного «П'яста», швидкий союз із Габсбургами змусив їх почувалися зрадженими. Опозиціонери почали називати себе малькотентами (невдоволеними) [3, с. 192].

Вінчання 29-річного Михайла Корибута та 17-річної Елеонори Марії відбулося 27 лютого 1670 р. [1, с. 160] в Ченстохові, тому що опозиція чинила спротив проведенню цього обряду у Варшаві чи Кракові. Вінчав молодих папський нунцій, бо примас Миколай Пражмовський відмовився це робити [4, с. 279]. Церемонія була скромною, вона планувалася аж через місяць, на кінець березня, але король почувався настільки невпевнено, що захотів одружитися якомога швидше. Через поспіх молода не встигла сформулювати відповідну її статусу свиту, тому на вінчанні піддані дивувалися малому почту нової королеви [5, с. 295]. Щоб загладити скромне перше враження, зазвичай економний Михайло власним коштом влаштував розкішний бенкет [2, с. 395].

Опозиція почала натякати королеві на необхідність розлучення, водночас розпускаючи брудні плітки про імпотенцію короля, готуючи ґрунт для визнання шлюбу недійсним, щоб Елеонора Марія могла покинути Польщу «зберігши лице» [5, с. 297]. Юна королева попри весь тиск була непохитно віддана своєму чоловікові, викликавши повагу навіть у його ворогів. Поляки сприймали її як Боже благословіння, адже вона не втручалася в політику, не здійснювала інтриг, як її тітка та попередниця Людвіка Марія Гонзага. Елеонора Марія викликала гнів своїх австрійських родичів, бо відмовилася маніпулювати королем заради їх інтересів. Королева почала вивчати польську, хоч її попередниці з династії Габсбургів зверхньо нехтували цією мовою, послуговуючись німецькою та латиною [5, с. 297]. Навіть найзатятіші противники Михайла Корибута визнавали, що його королева є втіленням всіх жіночих чеснот. Вона двічі вагітніла, розвінчавши чутки про короля, але їй не вдалося народити живого нащадка.

З Михайлом у неї також склалися хороші стосунки. Взаємини між королівським подружжям були якщо не коханням, то теплою дружбою. Король не хотів проводити час без неї, попри скупість влаштував бали та веселощі, які Елеонора Марія дуже любила, дослухався до її порад та проявляв до неї велику повагу [5, с. 296–297]. Заради нього зазвичай добра королева могла поводитися жорстоко: у розпал кризи 1672 р., коли Ян Собеський змушував Михайла відректися від трону, вона звернулася до його дружини Марії Казимири зі вдаваним співчуттям з приводу загибелі брата, чудово знаючи, що родина намагалася приховати від неї цю новину [5, с. 297].

Майже все своє недовге правління Михайло Корибут балансував на межі, адже Франція та її союзниця Османська імперія не подарували Речі

Посполитій союз із Габсбургами. Він мало не позбувся трону двічі: у 1672 р., коли його змушували відректися на тлі майбутньої війни з турками, і у 1673 р. після укладення принизливого Бучацького миру [3, с. 193–194.]. Імперський статус Елеонори Марії компенсував його некоролівське походження і додавав ваги, а її вміння згладжувати гострі кути допомагало бодай ненадовго, але примирити його з ворогами [5, с. 296].

Михайло Корибут раптово помер 10 листопада 1673 р., за день до блискучої перемоги над турками під Хотиним [3, с. 194]. Піддані не надто жаліли за ним, але намагалися зберегти Елеонору Марію в статусі королеви, пропонуючи їй вийти заміж за майбутнього обраного кандидата. Цей задум не втілювався у життя, бо Ян Собеський навідріз відмовився розлучитися із Марією Казимирою, яку палко кохав [3, с. 195]. Елеонора Марія була оточена загальною шаную, але статус молододі вдови її гнітив, тому вона у 1675 р. повернулася в Австрію, де невдовзі вийшла заміж за Карла Лотаринзького, на той момент прославленого полководця [5, с. 300]. Решту свого життя вона присвятила боротьбі за повернення Лотарингії, спочатку для чоловіка, а потім для сина. Є химерна паралель, що вона трішки не дожила до того, як її син став повноправним герцогом, з долею її першого чоловіка, який за своє королівство мав лише поразки і йому не вистарчило дня до великої перемоги.

Доля Елеонори Марії є типовою для представниці вищої знаті її часу, бо все життя вона присвятила інтересам родини, жертвуючи при цьому власними. Очевидно, що вона була дуже розумною та мала неабиякий хист дипломата, адже їй вдавалося досягти успіху, як у справі збереження Михайла Корибута на троні, так і у справі повернення Лотарингії. Зрештою час показав, що нападки Собеського на Вишневецького через союз із Австрією даремні, бо й сам Ян Собеський, ставши королем, до нього повернувся, і найбільшу свою славу здобув при обороні Відня, як і Карл Лотаринзький, з яким він тоді потоваришував.

Список використаних джерел

1. Войтович Л.В., Целуйко О.П. Правлячі династії Європи: генеалогічно-хронологічний довідник. Біла Церква: видавець О.В. Пшонківський, 2008. 464 с.
2. Дейвіс Норман. Боже ігрище: історія Польщі/пер. з англ. П. Тарашук. Київ: «Основи». 1080 с.
3. Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. 752 с.+8 кол. мап.
4. Михайловський В. Наші королі – Reges nostri. Володарі та династії в історії України (1340–1795). Київ: «Темпора», 2023. 432 с.
5. Czamańska I. Wiśniowiec. Monografia rodu. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2007. 552 str.